

BM'NİN SÖZDE EĞİTİM KAMPLARINA ZİYARETİ VE ÇİN'E YÖNELİK TUTUMU (2)

AYŞE KURBAN

Referans için: Kurban, Ayşe. "BM'nin Sözde Eğitim Kamplarına Ziyareti ve Çin'e Yönelik Tutumu (2)". İNSAMER Analiz. 04.10.2022.

 Analiz

Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Yüksek Komiseri Michelle Bachelet ilk kez yaklaşık dört yıl önce Çin'deki Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan başta Uygurlar olmak üzere Müslüman azınlıklara yönelik ciddi insan hakkı ihlalleriyle ilgili Pekin'e uluslararası inceleme yapmak için çağrıda bulunmuştu. Çin hükümeti bu süre boyunca BM'nin bu talebini ertelemiş, ancak bu yıl 8 Mart tarihinde BM heyetinin bölgeyi ziyaret etmesi konusunda anlaşmaya varıldığını duyurmuştu. Ziyaretin gerçekleşmesi için 26 Nisan'da bir ön heyet Çin'e gitmiş ve Covid-19 tedbirleri sebebiyle 17 gün karantinaya alınmıştı. Bachelet, 23-28 Mayıs tarihlerinde

altı gün süren resmî bir ziyaretle bölgede incelemelerde bulunmuş, bu incelemelerin BM'nin hazırlayacağı Sincan raporu için gerekli olduğunu açıklamıştı. Ancak ziyaret Pekin'in belirlediği katı koşullar altında gerçekleşebilmişti. Ayrıca ziyaret sırasında Çin'in kampların olduğu bölgelere "sınırsız erişim" vaadini yerine getirmemesi ve ziyaret sonrası Bachelet'in Çin'in ekonomik kalkınma ve insan hakları konusunda büyük yol kat ettiğiyle ilgili açıklamaları, başta ABD olmak üzere pek çok ülke ve insan hakları örgütü tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştı. Bachelet'in ziyareti uluslararası kamuoyunda ciddi tartışmalara

sebepler olurken Sincan eyaletine ait polis dosyalarının hacklenerek Batı medyasına sunulması, kamplarda yaşanan insan hakkı ihlallerini fotoğraflarla ve belgelerle kanıtladı. Tüm bu gelişmeleri takiben BM'nin 2019 yılından bu yana yayımlanacağı sözünü vermesine rağmen beklettiği Uygur raporunun ne zaman yayımlanacağı ve raporun tarafsızlığı hakkında oluşan soru işaretleri, uluslararası toplum tarafından ciddi bir şekilde dile getirilmeye devam etti. Michelle Bachelet, sert eleştirilerin ardından, Çin'in Uygur azınlığa yönelik insan hakkı ihlallerine dair hazırladıkları raporu 31 Ağustos'ta dört yıllık görevinin sona ermesinden önce açıklayacağını duyurdu. Raporun 2021 yılında yayımlanmamasının gerekçesini ise, Çin'e gerçekleştirdiği ziyaretten elde edilen bilgileri rapora entegre etmek ve Çin'den gelen raporun içeriğine ilişkin girdileri gözden geçirmek için zamana ihtiyaç olduğu şeklinde açıkladı. Ancak raporun yayımlanması ertelendikçe, insan hakları örgütleri sıklıkla bu gecikmenin sadece Çin lehine olabileceğine ve Çin'in ilgili raporun içeriğini önceden görme ya da değiştirme fırsatı elde edebileceğine dair artan endişelerini dile getirdi. Nitekim Pekin hükümeti, BM ziyaretinin ardından yayımladığı resmî bildiriye, Uygur halkının ve bölgedeki diğer azınlıkların yaşadığı kötü muameleler hakkında hiçbir endişeye yer vermedi. Buna paralel olarak raporun yayımlanmasıyla ilgili belirsizliğe ziyaret sonrası yapılan açıklamalar eklenince Bachelet'in Pekin'e meydan okumaya dair

koruk ya da şüphelerinin olduğu yönünde güçlü bir kanaat oluştu. Bachelet'in ziyareti ve basına sızdırılan belgeler, Çin'in BM raporunun yayımlanmaması için lobi yaptığını açıkça ortaya koydu. Öte yandan Bachelet'in ertelenen raporun yayımlanması için kurulan baskı üzerine görev süresi bitmeden raporu yayımlayacağını duyurması, görev süresince Çin'in iş birliğini sona erdireceğine dair korkuları olduğunu da göstermiş oldu. Neyse ki uzun süren belirsizliğin ardından Bachelet'in görev süresinin dolmasına dakikalar kala, 31 Ağustos 2022 tarihinde 46 sayfadan oluşan "BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki İnsan Hakları Endişelerinin Değerlendirilmesi" başlıklı rapor yayımlandı. Ancak raporun içeriğine geçmeden önce şu tespiti yapmak gerekiyor: Rapor bize bölgede hâlen devam eden insan hakkı ihlalleri hakkında çok az şey söylüyor, zaten BM'nin üst düzey yetkilisinin yıllarca erteleyip görev süresinin bitmesine birkaç dakika kala bu raporu yayımlaması, mevcut durumu tüm gerçekliğiyle ortaya koyuyor. Çin'in yapmaya çalıştığı şey, bölgede yaşanan vahşet karşısında tüm dünyanın "görmeyen, duymayan, bilmeyen" olması için bir zorlamadan başka bir şey değil ve bu artık hiçbir devletin, örgütün, toplumun tolerans gösteremeyeceği bir boyutta.

Peki rapor bize ne sunuyor?

153 maddeden oluşan rapor, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK) ve ilgili diğer yetkili organlarının 2017

yılından itibaren Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Uygur ve diğer Müslüman etnik azınlıklara mensup kişilerin ortadan kaybolduğuna, "yeniden eğitim" kamplarına yerleştirildiğine ve sayısı dramatik şekilde artan bu kamplarda kişilerin keyfi gözetim altında tutularak cinsel şiddet, zorla çalıştırılma dâhil olmak üzere çeşitli işkencelere maruz kaldığına yönelik çok sayıda iddia olduğuna ve bu iddialar karşısındaki endişelerin Çin'e belirtmesiyle başlıyor. Çin'in bu iddialara ilk cevabı ise, buraların küçük suçlar işleyen kişiler için açılan mesleki eğitim merkezleri olduğu yönünde oluyor; ancak daha sonra yayımladığı resmî belgelerde bu merkezleri "terörizme karşı koyma", "aşırılıkçılığı önleme" stratejisinin bir parçası olarak sunuyor. BMİHYK ise Çin'den bu iddiaların doğruluğunun incelenmesi için bölgeye erişim ve terörle mücadele ve "aşırılığın" önlenmesi ve bunlarla mücadeleye dair geçerli yasal çerçeveyi tartışmak için ilgili hükümet yetkilileriyle bir araya gelmek üzere talepte bulunuyor ancak bu talebe yanıt alamıyor. Bu süre zarfında mevcut iddiaların değerlendirildiğini belirten BMİHYK, bu kapsamda 23 Uygur, 16 Kazak ve 1 Kırgız olmak üzere 24 kadın ve 16 erkekle bölgedeki durum hakkında doğrudan bilgi edinmek için görüşmeler gerçekleştirildiğini ve ilgili tespitlerin raporda sunulduğunu kaydediyor. Rapordaki değerlendirmenin esasının Çin'in taraf olduğu uluslararası insan hakları anlaşmaları kapsamındaki yükümlülüklerine dayandığı ve dolayısıyla bu yükümlülüklerin ihlalinin

uluslararası suç teşkil ettiği ifade ediliyor. Giriş bölümünün devamında bölgenin ve bölgede yaşananların bir arka planı sunuluyor. Sincan eyaletinin sahip olduğu zengin kömür, gaz ve petrol başta olmak üzere çeşitli enerji kaynakları yanı sıra pamuk gibi tarımsal ürünler açısından da önemli olduğu; ayrıca jeopolitik olarak stratejik bir konumda yer aldığı belirtiliyor. Demografik olarak yapılan değerlendirmeye göre, 1953 yılında bölgedeki toplam nüfusun %75'inden fazlasını Uygurlar, %7'sini ise Han Çinliler oluştururken günümüzde Uygurların bölge nüfusunun %45'ini, Han Çinlilerin ise %42'sini oluşturduğu kaydediliyor. Raporda bölgenin etnik bileşiminin 1949 yılından bu yana kademeli olarak değiştiği ve bu değişimin hükümet politikalarının teşvikiyle Han Çinlilerin bölgeye göçünün bir sonucu olarak gerçekleştiği belirtiliyor. Diğer taraftan bölgenin Çin'in tarihsel olarak en fakir bölgesi olduğu ve buranın kalkınmasının merkezî otorite tarafından kalkınma politikalarının odak noktası olduğu ifade ediliyor. Bu doğrultuda Çin, 2021 yılında bölgenin gayrisafi yurt içi hasılasında %7'lik büyüme kaydedildiğini ifade etse de BM insan hakları mekanizmaları, Sincan dâhil olmak üzere etnik bölgelerdeki ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki ayrımcılıkla ilgili endişeleri dile getiriyor. Çin hükümetinin resmî açıklamalarında "Sincan ile ilgili meselelerin özünde şiddet içeren terörizm ve ayrılıkçılıkla mücadele olduğu" ve bunun da "hukuka uygun olarak"

yapıldığı vurgulanıyor. Çin yasalarının “terörizm ve aşırılıkçılığı kontrol altına almak ve bunlarla mücadele etmek için güçlü yasal araçlar” olduğu ve “yasal faaliyetleri koruma, yasa dışı eylemleri engelleme, aşırılıkçılığı kontrol altına alma ilkelerini desteklediği” iddia ediliyor. Ayrıca bölgedeki yerel yönetimin “dinî inanç özgürlüğü de dâhil olmak üzere medeni haklara tam olarak saygı duyduğu ve koruduğu” belirtiliyor. Hükümetin terör tanımı ise şu şekilde yapılıyor: “Toplumsal panik yaratan, kamu güvenliğini tehlikeye atan, kişilere veya mülklere saldıran önermeler ve eylemler veya siyasi, ideolojik yahut diğer amaçlarına ulaşmak için şiddet, yok etme korkutma gibi yöntemlerle ulusal organları veya uluslararası örgütleri zorlama”. Ancak BMİHYK raporu, bu tanımda kavramların açıkça ortaya konmadığını ve tanımda geçen “toplumsal panik” kavramının kanıtlanabilirlikten uzak olduğunu ve çok çeşitli eylemleri kapsayabileceğini belirtiyor. Dolayısıyla rapor, hükümetin yasal metinlerinin kişisel tercih olarak yorumlanabilecek konuları “aşırılık”, “aşırılıkçılık” ve “terör” olgusu ile birleştirerek meşru protesto, muhalefet ve diğer insan hakları faaliyetleri veya gerçek dinî faaliyetlerin “terörizm” veya “terörist faaliyetler” kapsamına girme potansiyelini artırdığını ortaya koyuyor.

BMİHYK raporu, Çin hükümetinin terör ve aşırılıkçı eylemleri önleme, soruşturma ve bunlara müdahale etme konusunda kamu güvenliğini sağlayan organlarına

geniş yetkiler verdiğini ve bu yetkilerin uluslararası insan hakları hukuku ve standartlarına aykırı olduğunu da belirtiyor. Örneğin “Terörle Mücadele Yasası ve Sincan Uygulama Tedbirleri” kamu güvenliği organlarına kişisel veriler dâhil olmak üzere bireylerin hayatlarının çeşitli yönleriyle ilgili veri toplama ve bu verileri saklama yetkisi veriyor. BMİHYK, kendilerine verilen bu yetkileri kullanan makamların bağımsız yargı denetiminin varsa bile sınırlı olduğunu, keyfi uygulamaların ayrımcılığa uğrama riskini artırdığını kaydediyor. Diğer bir ifadeyle Çin’in terörle mücadele kapsamındaki hukuk sisteminin yorumlanma ve uygulanma noktasında yetkililere önemli ölçüde takdir yetkisi veren muğlak ve geniş kavramlar içerdiğini ortaya koyuyor. Bu da sistemin orantısız ve ayrımcı uygulamalar yürüttüğü iddialarını güçlendiriyor. İkinci olarak rapor, sözde Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri’nin Çin’in iddia ettiğinin aksine doğası gereği okul olmadığını, kişilerin bu merkezlere alınmadan önce polis karakolunda tutulduğunu, avukata erişimleri olmadığını ve kendilerine başka bir alternatif sunulmadığını kaydediyor. Rapor çalışması kapsamında görüşülen kişilerin, ailelerinden hiçbir zaman haber alamadıkları ve çeşitli vesilelerle merkezleri ziyaret eden kişilerle görüşmeden önce de gelenlere her şeyin yolunda olduğunu ve istedikleri zaman oradan ayrılacaklarını söylemeleri için baskı yapıldığının tespit edildiğini belirtiyor. Raporda görüşülen kişilerden birinin şu ifadesi kamplarda tutulan kişilerle ilgili gerçek

durumu açıkça ortaya koyuyor: “Neden orada olduğum ve orada ne kadar kalacağım bana söylenmedi. Bir suçu itiraf etmem istendi ama neyi itiraf etmem gerektiğini bilmiyordum.”

Bölgedeki keyfi göz altılarının özellikle 2019 yılından bu yana hızla arttığı belirtilen raporda ayrıca kamu kaynaklı uydu görüntüleri (Google Earth) aracılığıyla merkezlerin sayısının da artırıldığı belirtiliyor. Merkezlerde tutulan kişilerin düzenli kan örneklerinin alındığı, içeriği belirtilmeyen ilaçlar verildiği, siyasi öğretileri benimsemeye zorlandıkları, özellikle kadınlara yönelik tecavüz, psikolojik ve fiziksel şiddet, sağlık hakkından yoksun bırakma gibi insanlık dışı ve zalimane uygulamalar yapıldığı kaydediliyor. Rapor, bu merkezleri başlı başına bireylerin haklarının ihlal edildiği yerler olarak işaretlemekle birlikte, hükümet politikalarının etnik azınlıkların hakları üzerindeki daha geniş olumsuz etkilerinden de bahsediyor. Özellikle dinî, etnik ve kültürel kimliğin ifade biçimi üzerindeki baskıcı politikaların uluslararası insan hakları hukuku açısından önemli endişeler doğurduğunun altını çizen rapor; alkol kullanmama, sakal bırakma, temel ibadet ilkelerini yerine getirme gibi davranışların “aşırılık” işareti olarak tanımlandığını belirterek bu uygulamanın bireylerin din özgürlüğünün kısıtlanması anlamına geldiğini dolayısıyla bu durumun uluslararası hukukun ihlali olduğunu vurguluyor. Raporda ayrıca Çin hükümetinin Uygurlaraya yönelik biyometrik veri uygulaması,

kişisel ve elektronik gözetim modeli dâhil çeşitli yöntemlerle kişilerin özel hayatına dair tüm bilgileri toplaması, pasaportlara el koyarak seyahat özgürlüğünü kısıtlaması, aile planlaması adı altında kadınlara yönelik yürüttüğü kısırlaştırma uygulamaları ve istihdam alanında Müslüman azınlığa yönelik ayrımcı politikaları da değerlendiriliyor.

Raporun dile getirmedikleri...

BMİHYK raporu Pekin hükümetine yönelik soykırım iddiaları hakkında açıkça hiçbir girişimde bulunmuyor. Oysa Müslüman kadınlara yönelik zorla kısırlaştırmaya ilişkin istatistiksel kanıtlar bile yaşananların tam bir soykırım olabileceğine dair tezi destekliyor. Bu bağlamda ABD merkezli Jamestown Vakfı’ndan Dr. Zenz de Sincan’da yaşananların “demografik soykırım” olarak tanımlanması gerektiğini savunuyor. Nitekim kadınlara uygulanan insanlık dışı bu yöntem, bir anda gerçekleşen toplu bir katliam olmasa da yavaş ve süreklilik arz eden, bir nüfusu genetik yollarla azaltma biçimine tekabül ediyor. Bu noktada Çin’in bu politikalarının amacının açıkça Uygur toplumunu ortadan kaldırmak olmasa da asimile ederek Çin nüfusu içinde eritmek olduğu anlaşılıyor. Nitekim Cornell Üniversitesi profesörü Magnus Fiskesjö de Çin’in özellikle Uygur ve diğer Türk kültürel şahsiyetleri (sanatçılar, yazarlar, akademisyenler, şairler, din adamları, sporcular) toplu tutuklamasını; onurun, pozitif kimliğin ve öz güvenin yok edilmesi olarak nitelendirip Çin’in kasıtlı, iyi planlanmış ve çok yönlü bir

soykırım gerçekleştirdiğini savunuyor.

BM Soykırım Sözleşmesi (1948) kültürel soykırımı ve onurun yok edilmesini soykırım tanımı dışında tutmakla birlikte sözleşmenin 2. maddesinde soykırım tanımı şu beş ilkeye dayandırılıyor: (a) Grubun üyelerinin öldürülmesi; (b) Grup üyelerine ciddi bedensel veya ruhsal zarar verilmesi; (c) Grubun fiziksel olarak tamamen veya kısmen yok olmasına yol açacağı hesaplanan yaşam koşullarıyla karşı karşıya bırakılması; (d) Grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler uygulanması; (e) Gruba mensup çocukların zorla başka bir gruba nakledilmesi. Bu maddeler uyarınca Çin'in "yeniden eğitim" kamplarında fiziksel ve psikolojik şiddet, sağlık hakkında yararlanamama, yetersiz beslenme, orantısız silahlı devlet tepkileri, aile planlaması komitelerinin doğumları önlemeye yönelik politikaları, zorla kısırlaştırılma, ebeveynleri gözaltına alınan çocukların yüksek güvenlikli yetimhane veya yatılı okullara yerleştirilmesi gibi uygulamalarla aslında soykırım tanımının ilkelerini yerine getirdiği açıkça görülüyor. BMİHYK raporunda önemli bir eksiklik olarak Çin hükümetinin nüfus optimizasyonu kapsamındaki politikalarının detaylandırıldığı resmî hükümet belgelerinin

yer almadığı görülüyor ki, raporun bu konuda resmî ve akademik belgelere atıfta bulunmaması, konunun yüzeysel bir zeminde tutulmasına sebep oluyor. Ayrıca rapor dilinde "belki", "işaretler", "endişeler", "göstergeler" gibi kanıtları ve yaşananları yumuşatan ifadeler kullanılması da raporun önemli bir zayıflığı olarak ortaya çıkıyor. Yine de rapor, tüm eksikliklerine rağmen Uygurlara yönelik Çin'in uyguladığı hak ihlallerinin tüm dünyada dikkate alındığının bir işareti olarak bir dönüm noktası şeklinde değerlendirilebilir. Çünkü şimdiye kadar Çin hükümetinin sadece şeffaflığı ve hesap verebilirliği tartışılırken şimdi raporun konuyla ilgili olarak Pekin'e verdiği yazılı tavsiyeler, gelecekte atılacak somut adımların habercisi olabilir. Söz konusu adımlar insanlığa karşı işlenmiş dört büyük suçtan biri olan soykırım üzerinde yargı yetkisi bulunan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin meseleyle ilgili Pekin hakkında yasal süreç başlatması da olabilir, Uluslararası Adalet Divanı'nda bu meselenin ele alınması da. Ne var ki Çin'in BM üzerindeki etkisini göz önüne aldığımızda bu somut adım için uluslararası toplumun BM'ye olan güveninin yetersiz olduğunu da çok iyi biliyoruz. Ancak sonuç ne olursa olsun raporun en kısa zamanda somut bir eyleme dönüşmesi gerektiği su götürmez bir gerçek...

Kaynakça

Fiskesjö, M. (2020). "Forced Confessions as Identity Conversion in China's Concentration Camps". *Monde chinois*, 62, 28-43. <https://doi.org/10.3917/mochi.062.0028>

Kuo, L. & Rauhala, E. (31.08.2022). "U.N. report: China may have committed crimes against humanity in Xinjiang". *The Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/31/un-china-xinjiang-report/>

McMurray, J. (01.09.2022). "The UN's report on the Uyghurs nearly didn't see the light of day, thanks to China". *Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/sep/01/un-report-uyghurs-china-michelle-bachelet-human-rights-abuses>

Murphy, M. & Drury, F. & Wong, T. (01.09.2022). "Uyghurs: China may have committed crimes against humanity in Xinjiang - UN". *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-62744522>

Smith Finley, J. (2020). "Why Scholars and Activists Increasingly Fear a Uyghur Genocide in Xinjiang". *Journal of Genocide Research*, 1-23.

UN. "Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide". https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

UN High Commissioner for Human Rights. (31.08.2022). "OHCHR Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China". <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/2022-08-31/22-08-31-final-assesment.pdf>

UN News, (31.08.2022). "China responsible for 'serious human rights violations' in Xinjiang province: UN human rights report". <https://news.un.org/en/story/2022/08/1125932> 31.08.2022

Zenz, A. (June, 2020). "Sterilizations, Iuds, and Mandatory Birth Control: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang". *The Jamestown Foundation*, (Updated July 21, 2020).